הרב גבריאל סרף

גדרה של מצוות בניין בית המקדש[1]

א. המקורות למצווה
ב. מקור שיטת הרמב"ם
ג. בניין ביהמ"ק בלילה וחיוב נשים במצווה זו
ד. ביאורי האחרונים לחיוב נשים
ה. מטרת בניין ביהמ"ק
ו. יישוב הקושיות ע"פ הנ"ל
ז. חובת ציבור או חובת היחיד
ח. ביאור המקורות למצווה ודין קדושת בית הכנסת
ט. מעשה מצווה או הכשר מצווה
י. סיכום הדברים

א. המקורות למצווה

כתב הרמב"ם (בית הבחירה א, א):

> מצות עשה לעשות בית לה' מוכן להיות מקריבים בו הקרבנות, וחוגגין אליו שלש פעמים בשנה, שנאמר: "ועשו לי מקדש" (שמות כה, ח), וכבר נתפרש בתורה משכן שעשה משה רבינו, והיה לפי שעה שנאמר: "כי לא באתם עד עתה" וגו'.

מבואר בדברי הרמב"ם שהמקור למצוות עשה של בניין בית המקדש הוא בפסוק שמופיע בפרשת תרומה בנוגע לבניית המשכן: "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם". משמע שפסוק זה נאמר לדורות ולא לשעתו בלבד, והוא כולל גם את בניין בית עולמים.

גם בספר המצוות (עשה כ) הזכיר הרמב"ם מצווה זו ופסוק זה:

> והמצוה העשרים היא שצונו לבנות בית עבודה. בו יהיה ההקרבה והבערת האש תמיד, ואליו יהיה ההליכה והעליה לרגל והקבוץ בכל שנה, כמו שיתבאר (מ"ע כז-כט, לט, מו, נב-נד, פג-פה; ל"ת פט-צ, קנו) והוא אמרו יתעלה "ועשו לי מקדש".

נראה מדברי הרמב"ם בצורה די ברורה, שעיקר מגמת ותכלית המקדש הוא שיהיה מקום מיוחד לעבודת הקרבנות. בספר המצוות ציטט הרמב"ם את לשון הספרי, שהובא גם בגמ' בסנהדרין (כ ע"ב), וכתב:

---

1. השיעור נכתב ע"י תלמידים לפי הבנתם.

> ולשון ספרי (ראה יב, י–יא): "שלש מצות נצטוו ישראל בשעת כניסתן לארץ, למנות להם מלך ולבנות להם בית הבחירה ולהכרית זרעו של עמלק". **הנה התבאר שבנין בית הבחירה מצוה בפני עצמה.**

המקום השלישי שבו התייחס הרמב"ם למצוות בניין המקדש, הוא בשרשים לספר המצוות (שורש יב), שם כתב שמצוות בניין המקדש היא מצווה כללית הכוללת את כל חלקי העשייה:

> השרש השנים עשר, שאין ראוי למנות חלקי מלאכה מן המלאכות שבא הצווי בעשייתה כל חלק וחלק בפני עצמו: ידוע שאנחנו פעמים נצטוינו על מעשה אחד מן המעשים, ואחר כן יתחיל הכתוב לבאר איכות המעשה ההוא ויבאר השם שזכר ויאמר על מה הוא כולל. אם כן, אין ראוי שיימנה כל צווי שבא באותו הבאור מצוה בפני עצמה, **כמו אמרו: "ועשו לי מקדש", שזה מצות עשה אחת מכלל המצות**, והוא שיהיה לנו בית מוכן יבאו אליו ויחוגו, ובו תהיה ההקרבה ובו יהיה הקבוץ במועדים. ואחר כן בא לתאר חלקיו ואיך ייעשו. ואין ראוי שיימנה כל מה שאמר בו "ועשית", "ועשית" מצוה בפני עצמה.

אולם, בסמ"ג (עשין סי' קסג) אנו מוצאים מקור אחר למצוות בניין המקדש:

> בפרק כהן גדול (סנהדרין כ ע"ב) תניא: "שלש מצות נצטוו ישראל בכניסתם לארץ, להעמיד להם מלך, ולהכרית זרעו של עמלק", ואחר שיניח להם המקום מכל אויביהם מסביב לבנות בית הבחירה, שנאמר (דברים יב, י–יא): "ועברתם את הירדן וישבתם בארץ ואחר כך והיה המקום אשר יבחר ה' א-להיכם לשכן שמו שם, שמה תביאו את כל אשר אני מצוה אתכם עולותיכם וזבחיכם" וגומר.

מבואר בסמ"ג שהמקור למצווה זו הוא מפסוק בפרשת ראה: "והיה המקום אשר יבחר וכו', שמה תביאו", וכפי שמובא בגמ' בסנהדרין שם.

וכבר עמד על כך מרן בכסף משנה (בהל' בית הבחירה שם), וכתב שהסמ"ג לא הביא את הפסוק שציטט הרמב"ם, משום שסבר שפסוק זה מתייחס רק למשכן שעשה משה במדבר, ואינו מצווה לדורות; ואילו הרמב"ם לא הביא את הפסוק שציטט הסמ"ג כמקור, משום שבפסוק זה אין ציווי לבנות את בית הבחירה אלא סיפור בעלמא, דהיינו שיביאו קרבנות למקום אשר יבחר ה', ולכן העדיף את הפסוק שנאמר בבניית המשכן שהוא ציווי ממש. והוסיף הכס"מ:

> ואע"פ שבפרק כ"ג (סנהדרין כ ע"ב) הביאו מקרא ד"והיה המקום אשר יבחר ה'", לא לענין שיהא ציווי בנין בית הבחירה ממקרא זה, אלא לומר שהכרתת זרעו של עמלק קודמת לבנין בית הבחירה מדכתיב: "והיה בהניח לכם מכל אויביכם וכו' והיה המקום אשר יבחר ה'", ולפיכך לא רצה להביא ראיה מפסוק זה והביא ראיה מ"ועשו לי מקדש".

> ואע"ג דההיא פרשה במשכן שבמדבר מיירי, משמע דהאי קרא כלל הוא לכל מקום בין למשכן שבמדבר בין לשילה ונוב וגבעון בין לבית עולמים. ודיקא נמי דקאמר: "ועשו לי מקדש" ולא קאמר "ועשו לי משכן". וכן הוא בגמ', סנה' ט"ז, שבועות י"ד: "וכן תעשו - לדורות" וכו'.

ב. מקור שיטת הרמב"ם

והנה הגר"ח קניבסקי, בספרו קרית מלך על הרמב"ם (שם), הביא כמקור לדברי הרמב"ם את התוספתא (מנחות ז, ז):

> הרי הוא אומר "וירא משה את המלאכה והנה עשו אותה כאשר צוה ה'" וגו', **היכן צוהו? "ועשו לי מקדש"** וגו'. "ויתן את השלחן באוהל מועד וגו' ויערך עליו ערך לחם לפני ה' כאשר צוה ה'", היכן צוהו? "ביום השבת ביום השבת יערכנו לפני ה'" וגו'. "וישם את המנורה באהל מועד וג' ויעל הנרות לפני ה' כאשר צוה ה'", היכן צוהו? "על המנורה הטהורה יערך את הנרות" וגו'.

אך באמת אינו מובן כיצד דברי התוספתא יכולים להוות מקור לרמב"ם, הרי לכאורה משמע משם בדיוק להיפך – שמצווה זו נאמרה רק לשעתה, שהרי אמרו "היכן ציוהו", היינו את משה רבינו במלאכת המשכן, ואם כן זו ראיה דוקא לשיטת הסמ"ג.

ועוד יש לעמוד על סתירה בדברי הרמב"ם, שכן במקום אחר (הל' מלכים א, א) כתב:

> שלש מצות נצטוו ישראל בשעת כניסתן לארץ: למנות להם מלך, שנאמר: "שום תשים עליך מלך", ולהכרית זרעו של עמלק, שנאמר: "תמחה את זכר עמלק", ולבנות בית הבחירה, שנאמר: "**לשכנו תדרשו ובאת שמה**".

וצ"ב מדוע הרמב"ם מביא כאן מקור אחר למצווה זו. וכאן לא נוכל לתרץ כדברי הכס"מ שפסוק זה רק מלמד שהכרתת זרע עמלק קודמת לבניין בית הבחירה, שהרי דין זה הובא שם בהלכה הבאה (שם, ב): "מינוי מלך קודם למלחמת עמלק, שנאמר: 'אותי שלח ה' למשחך למלך עתה לך והכיתה את עמלק', והכרתת זרע עמלק קודמת לבנין הבית" וכו'. זאת ועוד: לכאורה הפסוק "לשכנו תדרשו" אינו יכול להוות מקור כלל לדין בניין הבית, מה שאין כן הפסוק שהביא הסמ"ג "והיה המקום" וכו', העוסק באמת בעניין זה. ובאמת הלח"מ (הל' מלכים שם) עמד על סתירה זו, ותירץ:

> וי"ל **דהנהו קראי חד אתא למקדש שבמדבר וחד אתא למשכן שילה**, וכדכתב רש"י ז"ל בפרשת ראה: "לשכנו תדרשו זה משכן שילה", ואיכא קרא אחרינא בפרשה ההיא דהיינו "והיה המקום אשר יבחר ה' א-להיכם בו שמה תביאו" וגו', וכתב שם רש"י ז"ל דאיירי ההוא בבית עולמים. ורבינו לא הביא קרא ד"והיה המקום" וגו' אף על גב דההוא קרא איירי בבית עולמים משום דהנהו קראי דמדבר ושילה כתיבי בלשון אזהרה של מצות עשה, דקרא "ועשו לי מקדש"

> משמע אזהרה, וכן האי קרא ד"לשכנו תדרשו" משמע דה"ק תדרשו ותעשו משכן ואח"כ תביאו שמה, דאל"כ מאי "תדרשו", היה לו לומר "לשכנו תביאו", אלא ודאי דלהכי אתא קרא. ולכך הביא רבינו אלו השני פסוקים, שמורים שהיא מצוה גמורה, וכי היכי דבשילה ובמדבר היא מצוה ודאי דבבית הבחירה היא מצוה, ולא חש רבינו להביא שני המקראות במקום אחד אלא חד הביא בהל' מלכים וחד בהל' בית הבחירה.

ע"פ דברי הלח"מ אולי ניתן לומר שזו כוונת הגרח"ק בקרית מלך, שהפסוק "ועשו לי מקדש" אכן מיירי רק במשכן שבמדבר ו"לשכנו תדרשו" מיירי במשכן שילה, ובאמת הרמב"ם אינו חלוק כלל על הסמ"ג, אלא שהעדיף להביא מקראות שנאמרו בלשון מצוות עשה. ומכלל הציווים במשכן שבמדבר ובמשכן שילה, אנו למדים גם שיש מצווה לבנות בית עולמים. אולם ביאור זה של הלח"מ נראה על פניו דחוק מצד עצמו, ועל כן נשתדל בס"ד ליישב את הסתירה ברמב"ם באופן אחר.

הגר"י קאפח במהדורתו כתב ליישב לפי פשוטו, שהרמב"ם באמת סבור שמקור המצווה הוא מהפסוק "ועשו לי מקדש", כפי שכתב בהלכות בית הבחירה ובספר המצוות, ומה שהביא בהלכות מלכים את הפסוק "לשכנו תדרשו" היינו רק ללמד שמיד בכניסה לארץ יש לבנות את הבית. נראה שיש לסייע לכך ממדרש תנחומא (פרשת כי תצא סי' יא) שציין אליו הגרח"ק (שם):

> "והיה בהניח ה' א-להיך לך וגו' תמחה את זכר עמלק" (דברים כה, יט). אמר ר' עזריה אמר ר' יהודה בר סימון בשם ר' יהודה בר אלעאי, על שלש מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ, למנות עליהם מלך, דכתיב "שום תשים עליך מלך" (שם יז, טו), ולבנות בית הבחירה, דכתיב "ועשו לי מקדש" (שמות כה ח), ולמחות את זכר עמלק, שנאמר "תמחה את זכר עמלק".

מבואר בלשון המדרש שהמקור לכך שישראל נצטוו בכניסתם לארץ הוא מהפסוק "ועשו לי מקדש", ולא כדברי הגמ' בסנהדרין שהביאה את הפסוק "והיה המקום" וכו'. לפי זה ייתכן שמה שכתב הרמב"ם בהל' מלכים את הפסוק "לשכנו תדרשו" היינו רק לציין שיש לבנות את המקדש מיד בכניסה לארץ, וכמו שכתב הרב קאפח.

עם זאת, עדיין יש בביאור זה מן הדוחק, כי בפשט לשונו של הרמב"ם בהלכות מלכים נראה שהפסוק "לשכנו תדרשו" הוא המקור לעצם ההלכה ולא רק לזירוז בנייתו של הבית.

והנה, הבאנו לעיל את דברי הכס"מ, שביאר בשיטת הסמ"ג שלא הביא את הפסוק "ועשו לי מקדש", משום שסבור שמצווה זו היא רק לשעתה. אך יש להתפלא על זה, שהרי הסמ"ג עצמו כתב ברמזי מצוות עשה (רמז קסג):

> לבנות בית הבחירה, שנאמר (שמות כה, ח): "ועשו לי מקדש וגו' וכן תעשו", ונאמר (דברים יב, יא): "והיה המקום אשר יבחר ה' א-להיכם לשכן את שמו

> שם" וגו'. שם ביארנו היאך נעשו האולם וההיכל והעזרה והמזבחות והכלים והשערים והלשכות ודין קדושת הבית וקדושת העיר אם היא עדיין קיימת.

ונראה מדברי הסמ"ג בפשטות שישנם **שני מקורות** למצוות בניין ביהמ"ק, וגם הפסוק 'ועשו לי מקדש' מהווה מקור למצווה זו. וכן מבואר בדברי רש"י, שבפירושו עה"ת (דברים יב, יא) כתב: "והיה המקום וגו' – בנו לכם בית הבחירה בירושלים". ואילו בגמ' (יבמות ו ע"א) איתא: "דתניא: יכול יהא בנין בית המקדש דוחה שבת? ת"ל 'את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו', כולכם חייבין בכבודי; מאי לאו בבונה וסותר" וכו', וביאר רש"י: "מאי לאו בבונה. איצטריך למיסר אע"ג דאב מלאכה הוא ואיכא כרת אי לאו דאשמ' הוה אמינא אתי עשה ד'ועשו לי מקדש' ודחי לאו דשבת". ונראה מפירושו ליבמות שהמקור למצוות בניין המקדש הוא מ"ועשו לי מקדש", ואילו בפירושו עה"ת כתב כמקור את הפסוק "והיה המקום".

ג. בניין ביהמ"ק בלילה וחיוב נשים במצווה זו

על מנת ליישב בס"ד את כל דעות הראשונים, יש להקדים מה שכתב הרמב"ם (בית הבחירה א, יב):

> אין בונין את המקדש בלילה, שנאמר: "וביום הקים את המשכן", ביום מקימין לא בלילה, ועוסקין בבנין מעלות השחר עד צאת הכוכבים. והכל חייבין לבנות ולסעד בעצמן ובממונם, אנשים ונשים, כמקדש המדבר. ואין מבטלין תינוקות של בית רבן לבנין, ואין בנין בית המקדש דוחה יום טוב.

הרמב"ם הביא להלכה את הדין שמופיע בגמ' (שבועות טו ע"ב), שאין בונים את המקדש בלילה. וכמה מן האחרונים[2] עמדו על הסתירה ברמב"ם מיניה וביה: בסוף ההלכה כתב הרמב"ם, שאף הנשים מצוות בבניין המקדש, כמו שהיו חייבות בבניין המשכן, וקשה, אם מצוות בניין ביהמ"ק אינה נוהגת בלילה, א"כ זוהי מצוות עשה שהזמן גרמא, ומדוע הנשים חייבות בה?

ולכאורה יש להקשות עוד, שבגמ' בשבועות (שם) מבואר שמצוות בניין ביהמ"ק אינה דוחה שבת ויום טוב, וגם מזה מוכח לכאורה דהוי מ"ע שהזמן גרמא. אמנם אי משום הא לא איריא, שכבר כתבו מהרי"ט בחידושיו לקידושין (כט ע"א ד"ה אותו ולא אותה) וכן בשער המלך (הל' פסולי המוקדשין יט, ה) שאם המצווה מצד עצמה נוהגת בכל עת, אלא שיש סיבה חיצונית למניעת קיומה בזמן מסוים, אין היא מצוות עשה שהזמן גרמא. והראיה הפשוטה לכך היא ממצוות מעקה, שהגמ' (קידושין לג ע"ב) הביאה אותה כדוגמה למצווה שאין הזמן גרמא, אע"פ שברור לכל מבין שאי אפשר לקיים מצווה זו בשבת וביו"ט. ולפי

---

2. ומהם: שו"ת שואל ומשיב (תניינא ח"ג סי' פט); שו"ת מנחת אלעזר (ח"ב סי' מז); שו"ת בית יצחק (שמלקיס; או"ח סי' ג); וכן הגרי"ז גוסטמן בקונטרסי שיעורים (קידושין שיעור יט אות ו).

זה, הוא הדין בנידון דידן, המניעה לבנות את ביהמ"ק בשבת וביו"ט היא מחמת איסור חיצוני דרביע עליה, ואין כאן זמן שאינו ראוי מצד עצם המצווה, ולכן לא תיחשב המצווה כמ"ע שהזמן גרמא.

אך קושיית האחרונים מהעובדה שמצוות בניין ביהמ"ק אינה נוהגת בלילה, במקומה עומדת, שהרי דין זה "ביום ולא בלילה" הוא בעצם קיום המצווה, וא"כ הוי מ"ע שהזמן גרמא ומדוע נשים חייבות במצווה זו.

והיה מקום לבאר ע"פ מה שכתב המנחת חינוך (מצווה צה) כמילתא דפשיטא, שמה שאין בונים את המקדש בלילה זהו רק לכתחילה, אך אם עברו ובנו – אין בזה פסול לעיכובא. וז"ל: "ונראה פשוט דהיינו לכתחלה, אבל אם בנו בלילה ודאי אינו נפסל המקדש בשביל זה". ולא הביא לדבריו שום מקור. נראה שמקורו של המנ"ח הוא ממה שמצינו בכמה מקומות בש"ס (זבחים כג ע"ב ועוד), שבקדשים צריך שישנה עליו הכתוב לעכב. וסבר המנ"ח שמכיון שלעניין בניין ביהמ"ק בלילה לא שנה הכתוב לאסור, אין זה מעכב בדיעבד. ולפי זה תתיישב בשופי קושיית האחרונים, כיון שאם אנו רואים שלכה"פ בדיעבד הבניין בלילה כשר – מוכח שהלילה אינו מופקע לחלוטין ממצוות הבניין, ורק לכתחילה יש לבנותו ביום. ומעתה לא הוי מ"ע שהזמן גרמא, דבזה אזלינן בתר הדין שהוא לעיכובא.

איברא, שעצם דברי המנ"ח שאם נבנה בלילה כשר בדיעבד, אינם פשוטים כלל ועיקר. הגרד"צ זעהמאן בספר מנחת סולת (על המנ"ח שם) וכן אחרונים נוספים הקשו על המנ"ח מהמבואר בירושלמי (יומא א, א) שהמניעה להקים את המשכן בלילה היא אף לעיכובא ולא רק לכתחילה:

> תני כל שבעת ימי המילואים היה משה מושח את המשכן ומעמידו ומפרקו וסודר עליו את העבודות, וביום השמיני העמידו ולא פירקו. ר' יוסה בי ר' יודה אמר: אף ביום השמיני העמידו ומשחו ופירקו. א"ר זעירא: זאת אומרת **שהקמת הלילה פסולה לעבודת היום**.

ומעתה הדרה קושיא לדוכתה דהויא מ"ע שהזמן גרמא. ועוד יש להקשות, כיצד דברי הירושלמי הולמים את ההלכה הנ"ל,[3] שבקדשים יש הלכה שישנה עליו הכתוב לעכב, והרי גבי הקמת המשכן בלילה לא מצאנו ששנה עליו הכתוב לעכב, ומדוע הקמת הלילה פסולה.

ד. ביאורי האחרונים לחיוב נשים

בהתבוננות בדברי האחרונים, אנו מוצאים כמה תירוצים נוספים לשאלה מדוע נשים חייבות במצוות בניין בית המקדש:

3. המוסכמת גם בירושלמי (פסחים פ"ז ה"ב).

א) בשו"ת מנחת אלעזר (שם) תירץ, שאכן בניין ביהמ"ק היא מצווה שהז"ג, אך כבר אמרו בקידושין (לג ע"ב - לד ע"א) שיש מצוות היוצאות מן הכלל, שנשים חייבות בהן אע"פ דהוו מ"ע שהז"ג:

> וכללא הוא? הרי מצה, שמחה, הקהל, דמצות עשה שהזמן גרמא, ונשים חייבות! ותו, והרי תלמוד תורה, פריה ורביה, ופדיון הבן, דלאו מצות עשה שהזמן גרמא הוא, ונשים פטורות! אמר רבי יוחנן: אין למדין מן הכללות ואפילו במקום שנאמר בו חוץ, דתנן: בכל מערבין ומשתתפין, חוץ מן המים ומלח; ותו ליכא? והאיכא כמהין ופטריות! אלא, אין למדין מן הכללות ואפילו במקום שנאמר בו חוץ.

ואם כן, כיוון שראינו שבמשכן הנשים היו שותפות, שנאמר "ויבואו האנשים על הנשים", "וכל אשה חכמת לב בידיה טוו", הרי זה גילוי שמצווה זו חריגה ויוצאת מן הכלל, וגם נשים חייבות בה.

אך בשו"ת בית יצחק (שם) הקשה עליו, שאדרבה, דברי הגמ' שם הם ראיה לסתור - שהרי הגמ' לא הזכירה את מצוות בניין ביהמ"ק כמצווה היוצאת מן הכלל, ומוכח שהיא כשאר המצוות, ואם הזמן גרמא נשים פטורות.

ב) בקהלות יעקב (שבועות סי' י אות ב) כתב ליישב כך: יש במצוות בניין ביהמ"ק שני חלקים: א. ההכנה, הכוללת את עשיית היריעות, האדנים וכו'. ב. מעשה ההקמה בפועל. כל עבודות ההכנה הללו כלולות במצוות בניין הבית, וכפי שהובא לעיל מדברי הרמב"ם בשורשים לספר המצוות. ומעתה, מה שאמרו חז"ל שאין בונים את ביהמ"ק בלילה נאמר רק כלפי **ההקמה** וכמ"ש "וביום **הקים** את המשכן", אך כל שאר עבודות התשתית וההכנה נעשות גם בלילה.

והיה ניתן להוסיף בשולי דבריו, שלא רק אריגת היריעות ועשיית האדנים מהוות חלק מן המצווה, אלא גם עשיית הכלים היא חלק ממצוות בניין המקדש, כמבואר בדברי הרמב"ם שם. וכבר כתבו כמה אחרונים (בית יצחק שם, ערוך לנר סוכה מא ע"א בפירש"י ד"ה אי נמי, ועוד) שאפשר לעשות את הכלים גם בלילה. ומדבריהם יש סיוע לחידושו של הקה"י. ונראה מדברי הקה"י, שכיון שכל עבודות ההכנה יכולות להיעשות בלילה, ממילא אי אפשר להחשיב את מצוות בניין ביהמ"ק כמצוות עשה שהז"ג, ולכן נשים חייבות במצווה זו.

אך לכאורה יש לתמוה ע"ז קצת, דסו"ס מעשה ההקמה אינו כשר אלא ביום, ובפרט שהרמב"ם עוסק בבית עולמים שהוא בניין ממש, ולכאורה לא שייך לחלק בו בין ההכנה להקמה כמו במשכן, ועכ"פ הרמב"ם לא חילק בכך ועוסק בעצם ההקמה. וגם אם נאמר כדברי האחרונים שההכנות ועשיית הכלים יכולות להיעשות בלילה, עדיין מסברא צ"ב בעצם החידוש שעובדה זו גורמת שכל המצווה תיחשב כמ"ע שלא הזמן גרמא.

ג) בצפנת פענח (השמטות למנין המצוות, מ"ע כ) ביאר, שבאמת מצוות בניין המקדש היא מצווה שהז"ג ונשים פטורות, ומה שכתב הרמב"ם שהכל חייבים לבנות ולסעד בעצמם וגם נשים בכלל, אין הכוונה שהנשים מצווֹת מצד החיוב הרובץ על כתפיהן, אלא כיון שהן מחויבות בהבאת קרבנות מסוימים, הרי שמוטל עליהן ג"כ לטפל ולדאוג לכך שיהיה מקדש בנוי ויהיה ניתן להקריב בו קרבנות. אמנם הצפ"פ שם הקשה קושיא חזקה יותר מקושיית האחרונים, שהרי כתבו התוס' (גיטין מה ע"ב):

> כל שישנו בקשירה ישנו בכתיבה - מכאן אומר ר"ת דאין אשה אוגדת לולב ועושה ציצית כיון דלא מיפקדה. ואין נראה, דהא מדפסלינן בריש התכלת (מנחות מב ע"א) ציצית בעובד כוכבים דדריש בני ישראל ועשו ולא בעובדי כוכבים מכלל דאשה כשרה ואמרינן נמי סוכת גנב"ך כשרה בפ"ק דסוכה (ח ע"ב) ודוקא בס"ת ותפילין ומזוזות דכתיב וקשרתם וכתבתם דרשינן הכי.

ואם כן, לדעת ר"ת שהאשה פסולה לעשות ציצית ואם עשתה כן הציצית פסולה, וכן בכל מצווה שהז"ג – נמצא שאם אינה מצווה בבניין ביהמ"ק ובכל זאת תעשה כן, מה שעשתה פסול. ולפי תירוצו שמוטל על הנשים לדאוג לבניין הבית רק מחמת חיובה בהבאת הקרבנות, נמצא שיש לדון בכל כלי וכלי האם הוא לעיכובא בהקרבת קרבנות, ורק אם הוא לעיכובא תוכל האשה לעסוק בעשייתו ובבנינו. וע"ש בצפ"פ בדבריו שאכן נקט כך, ודן בכל פרט ופרט האם הוא לעיכובא או לא. וזה חידוש גדול.

אבל עיקר מה יש לתמוה ע"ז, שלכאורה מלשון הרמב"ם עצמו (שהובא לעיל) לא משמע כדבריו, שכתב: "הכל חייבין לבנות ולסעד בעצמן ובממונם אנשים ונשים כמקדש המדבר, ואין מבטלין תינוקות של בית רבן לבנין, ואין בנין בית המקדש דוחה יום טוב". ומשמע שמצווה זו מוטלת אקרקפתא דגברא, נשים כאנשים, ולא חילק ביניהם כלל. ומשמע שהיות והמצווה מוטלת על כולם, אם חלק מן הציבור לא יהיה שותף בבניין, הפסיד את המצווה. ואילו לדברי הצפ"פ אין חיוב עצמי על הנשים אלא רק כהכשר להבאת הקרבנות, ולדבריו יוצא שאם הבית נבנה ע"י אנשים בלבד או רק ע"י חלק מן הנשים וכדו', אין בכך שום פגם.

ד) בקונטרסי שיעורים (שם) כתב לחדש שהכלל שנשים פטורות ממצוות עשה שהז"ג הוא רק במצוות המוטלות על היחיד, ולא במצוות המוטלות על הציבור. ההיגיון בכך הוא, שהרי רק במצווה המוטלת על היחיד שייך לומר שכל אשה ואשה פטורה. אך אם הציבור חייב במצווה, האשה מחוייבת מצד היותה חלק מהציבור, אע"פ שיש זמן מסוים הגורם למצווה.[4] ואכן הדברים מתיישבים על הלב, אמנם יש להעיר על כך כפי שנראה להלן.

---

4. אמנם לגבי קרבן פסח הוצרכו לילפותא לרבות נשים (למאן דאמר, עי' פסחים צא ע"ב), משום שביסודו הוא קרבן יחיד, ורק משום דאתי בכינופיא יש לו גם גדרי קרבנות ציבור. עי' יומא נא ע"א.

ה. מטרת בניין ביהמ"ק

ונראה בס"ד ליישב באופן נוסף את קושיית האחרונים, ועפ"ז ליישב גם מדוע בניין ביהמ"ק בלילה הוא לעיכובא (כהירושלמי) ולא בעינן שנה עליו הכתוב לעכב.

יש לחקור ביסוד מצוות בניין ביהמ"ק. מלשונותיו של הרמב"ם משמע שיסוד המצווה הוא כדי שנוכל להקריב קרבנות: "בית מוכן להיות מקריבים בו הקרבנות" (בית הבחירה א, א), "לבנות בו בית עבודה" (ספר המצוות כ), "בית מוכן יבאו אליו ויחוגו ובו תהיה ההקרבה ובו יהיה הקבוץ במועדים" (שורש יב). אך בדברי הרמב"ן (ריש פרשת תרומה), מובאת מגמה אחרת במצווה זו:

> ואמר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש (שם ו), והנה הם קדושים ראוים שיהיה בהם מקדש להשרות שכינתו ביניהם. ולכן צוה תחלה על דבר המשכן שיהיה לו בית בתוכם מקודש לשמו, ושם ידבר עם משה ויצוה את בני ישראל. והנה **עקר החפץ במשכן הוא מקום מנוחת השכינה שהוא הארון**, כמו שאמר (להלן כה, כב): "ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת", על כן הקדים הארון והכפרת בכאן כי הוא מוקדם במעלה.

מבואר שעיקר מטרת המקדש הוא השראת השכינה בעולם. ובאמת יש לחקור מה העיקר במקדש – קודש הקדשים שבו נמצאת עיקר השכנת השכינה, או ההיכל ושאר העזרות, שם נעשית העבודה השגרתית. בדברי הרמב"ן נראה שעיקר החפץ במקדש הוא ארון הברית, שהוא מקום השראת השכינה. ויש פסוקים המחזקים גישה זו (דברי הימים א' כב, יח-יט):

> (יח) הֲלֹא ה' אֱלֹהֵיכֶם עִמָּכֶם וְהֵנִיחַ לָכֶם מִסָּבִיב כִּי נָתַן בְּיָדִי אֶת יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ וְנִכְבְּשָׁה הָאָרֶץ לִפְנֵי ה' וְלִפְנֵי עַמּוֹ. (יט) עַתָּה תְּנוּ לְבַבְכֶם וְנַפְשְׁכֶם לִדְרוֹשׁ לַה' אֱ-לֹהֵיכֶם וְקוּמוּ וּבְנוּ אֶת-מִקְדַּשׁ ה' הָאֱלֹהִים **לְהָבִיא אֶת אֲרוֹן בְּרִית ה'** וּכְלֵי קֹדֶשׁ הָאֱ-לֹהִים לַבַּיִת הַנִּבְנֶה לְשֵׁם ה'.

וכן (שם כח, ב):

> וַיָּקָם דָּוִיד הַמֶּלֶךְ עַל רַגְלָיו וַיֹּאמֶר שִׁמְעוּנִי אַחַי וְעַמִּי אֲנִי עִם-לְבָבִי לִבְנוֹת בֵּית מְנוּחָה לַאֲרוֹן **בְּרִית ה'** וְלַהֲדֹם רַגְלֵי אֱ-לֹהֵינוּ וַהֲכִינוֹתִי לִבְנוֹת.

אמנם בירושלמי (ר"ה א, א) אמרו:

> א"ר שמואל בר נחמן, 'והיה כי ימלאו ימיך', אמר לו הקדוש ברוך הוא דוד ימים מליאים אני מונה לך איני מונה לך ימים חסירים שלמה בנך בונה בית המקדש **אלא להקריב קרבנות** חביב עלי משפט וצדקה שלך יותר מכל הקרבנות, שנאמר (משלי כא, ג): 'עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח'.

ומכאן רואים כדברי הרמב"ם, שהתכלית היא דווקא הקרבת הקרבנות.

אכן בירושלמי יש כמה גרסאות, ובירושלמי בברכות (ב, א) ובמו"ק (ג, ז) הנוסח הוא אחר: "והיה כי ימלאו ימיך א"ר שמואל בר נחמני אמר הקדוש ברוך הוא לדוד דוד ימים מלאים אני מונה לך איני מונה לך ימים חסירים כלום שלמה בנך בונה בית המקדש, **לא להקריב בו קרבנות**? חביב עלי משפט וצדקה" וכו'. כאן הגרסא "**לא** להקריב" [ולא "**אלא** להקריב"], ואם כן הראיה פחות נחרצת. אך אין לכחד שגם מלשון הירושלמי הזו נראה יותר שעיקר התכלית הוא הקרבת הקרבנות.

ברם לאמיתו של דבר נראה שאלו ואלו דברי אלוקים חיים, וישנן שתי מגמות ושני חיובים בבניין ביהמ"ק: תכלית אחת היא השראת השכינה בעם ישראל, ועיקרה במקום קודש הקדשים, מעל הכפורת מבין שני הכרובים. תכלית נוספת היא שיהיה מקום מוכן להקריב קרבנות. ויש הוכחה פשוטה שגם הרמב"ם ודאי מודה לכך, שכן במורה נבוכים (ח"ג פרק מה) עמד על כך שלא נתבאר בתורה מקום המקדש המדויק אלא ברמז, והביא שלושה הסברים לכך:

> האחת מהן, שלא יחזיקו בו האומות וילחמו עליו מלחמה חזקה כשידעו שזה המקום מן הארץ הוא תכלית התורה. והשנית, שלא יפסידוהו מי שהוא בידם עתה וישחיתוהו בכל יכלתם. והשלישית, והיא החזקה שבהם, שלא יבקש כל שבט היותו בנחלתו ולמשול בו, והיה נופל עליו מן המחלוקת והקטטה כמו שנפל בבקשת הכהונה, ולזה באה המצוה שלא יבנה בית הבחירה אלא אחר הקמת מלך שיצוה לבנותו ותסתלק המחלוקת, כמו שבארנו בספר שופטים וכו'. וצוונו אנחנו **שנבנה היכל לשמו יתעלה ונשים בו הארון** שיש בו שני לוחות אבנים שבהן אנכי ולא יהיה לך.

על כן נראה שלכו"ע יש שתי מגמות, והשאלה מהי העיקרית שבהן. הרמב"ן כתב "**עיקר** החפץ", ולא בא לומר שאין מטרה נוספת. וכן הרמב"ם שבא להדגיש שזה בשביל להקריב קרבנות, סבור שזהו "עיקר החפץ", אך ודאי שישנה מטרה נוספת והיא השראת השכינה.

ו. יישוב הקושיות ע"פ הנ"ל

ומעתה ניתן ליישב מפני מה נשים חייבות אע"פ שזו מצוות עשה שהז"ג, וכן מדוע הקמת הבית בלילה פסולה. נראה שיש לחלק בין שתי המגמות הנ"ל: הנאמר בירושלמי בתחילת מסכת יומא שבניית המקדש ביום היא לעיכובא, היינו רק מצד החיוב לבנות לתכלית השראת השכינה, כיון שהוא לא דין בקרבנות אלא בחפצא של בניין המקדש. אם בונים את המקדש בלילה, יש בזה חיסרון בהשראת השכינה.

ויש לבאר יותר את הדברים ע"פ מה ששנינו בתוספתא (זבחים יג, יט): "אי זו היא במה גדולה בשעת היתר במה? אוהל מועד נטוי כדרכו אין הארון נתון שם". מבואר בברייתא שאם האוהל נטוי אך ארון הברית אינו נמצא שם, יש לזה דין של במה גדולה שניתן להקריב

בה קרבנות ולא דין מקדש. והנפק"מ בין במה גדולה לביהמ"ק מבוארת בזבחים (קיז ע"א), שם נחלקו התנאים בזה, ולשיטת רבי שמעון אפשר להקריב בבמה גדולה רק קרבנות שיחיד יכול להביאם וקבוע להם זמן, לאפוקי שעירי רגלים וראשי חודשים שהם חטאות, ופר העלם דבר של ציבור שאין קבוע לו זמן, וכן דנו שם הראשונים לגבי בכור ומעשר שאין קבוע להם זמן. וי"א שלשיטת ר"ש גם ביכורים ולחם הפנים אין מביאים בבמה גדולה, ובמשנה למלך (הל' קרבן פסח פ"א ה"ג) דן גבי עולת ראיה ושלמי חגיגה. והעולה על כולנה הוא מה שכתב במקדש דוד (ח"ג סי' כ) שאליבא דר"ש בבמה גדולה אי אפשר לקיים את עבודת יום הכיפורים, כי אין שם ארון וממילא אין השראת שכינה (ויש לציין שבמל"מ שם הסתפק בזה).

ומעתה ייתכן שזו כוונת הירושלמי ביומא. אם בנו את ביהמ"ק בלילה – חסר בהשראת השכינה, ויש לאותו בית מעמד של במה גדולה ולא של בית המקדש. ואולי יש לומר יותר מזה, שמה שכתוב בירושלמי שאם נבנה בלילה עבודתו פסולה, יתכן שהכוונה דוקא לעבודת יוה"כ וכדברי המקד"ד, או לכל הפחות בעבודת הקרבנות שתלויה בהשראת שכינה. אך קרבנות שאפשר להקריבם גם בבמה גדולה, ברור שהם כשרים גם בביהמ"ק שנבנה בלילה, דלא גרע מבמה גדולה שאין בה דין הקמה ביום, ומהיכא תיתי לפסלם. ולכאורה הדברים פשוטים.

לפי זה נמצא שיש ליישב את קושיית המנחת סולת על המנ"ח. באמת מצד החיוב לבנות בית בכדי להקריב קרבנות, יש דין לכתחילה לבנות ביום, אך עניין זה בוודאי אינו לעיכובא, וכפי שהיה פשוט לבעל המנחת חינוך, והטעם בזה הוא כנ"ל, דבעינן שישנה עליו הכתוב לעכב. אבל מצד החיוב עבור התכלית של השראת השכינה, בניין בלילה פסול ויש חיסרון בהשראת השכינה, והיינו לכל הענינים התלויים בהשראת השכינה וכמו שנתבאר. ומאליה מיושבת על פי זה גם קושיית האחרונים מדוע מצוות בניין ביהמ"ק אינה מצוות עשה שהז"ג, כי לכה"פ לגבי החיוב לבנות בית כדי להקריב בו קרבנות, הבניין כשר גם בלילה.

ז. חובת ציבור או חובת היחיד

על פי זה יש מקום ליישב סתירה נוספת בדברי הרמב"ם. לעיל הבאנו את לשונו (הל' בית הבחירה פ"א הי"ב): "הכל חייבים לבנות ולסעד בעצמן ובממונן", שממנה משמע שזה חיוב עצמי על כל אחד ואחד לסייע בגופו ובממונו לבניין הבית. ואילו בסהמ"צ (סוף מצוות עשה) כתב:

> וכשתשתכל כל אלו המצות שקדם זכרם הנה תמצא מהם מצות שהם **חובה על הציבור, לא לכל איש ואיש, כגון בנין בית הבחירה** והקמת מלך והכרתת זרעו של עמלק (מצוות כ, קעג, קפח). ומהם מצות שהם חובה לאיש מיוחד אם עשה

> הפעולה הפלונית או שימצאהו הענין הפלוני כמו קרבן שוגג (מצוות סח-עב) וקרבן מזיד (מצוות עא-עב). ופעמים יעמוד אחד מן האנשים כל ימי חייו ולא יעשה הפעולה ההיא ולא ימצאהו הענין ההוא.

וכ״כ בספר החינוך (מצווה צה):

> **לבנות בית לשם ה׳**, כלומר שנהיה מקריבים שם קרבנותינו אליו, ושם תהיה העליה לרגל וכו׳, **וזו מן המצוות שאינן מוטלות על היחיד כי אם על הצבור כולן**, כשיבנה הבית במהרה בימינו יתקיים מצות עשה.

ונראה מזה שמצוות בניין המקדש היא חיוב כללי המוטל על הציבור ולא חיוב על כל איש ואיש.

ולפי מה שנתבאר, אולי ניתן לבאר שישנם שלושה סוגים של מצוות: **א.** מצווה פרטית המוטלת על כל אחד ואחד, כמו תפילין, שכל אחד צריך לקיים בעצמו. **ב.** מצווה המוטלת רק על הציבור ולא על כל אחד, כהכרתת זרעו של עמלק, שהמצווה בזה היא התכלית והתוצאה, וגם אם רק אנשים מסוימים מבצעים אותה בפועל, כל הציבור קיים את המצווה. **ג.** גדר ביניים: חובה המוטלת על הציבור, אך כל אחד ואחד חייב להיות שותף בחובה הציבורית, ובמצווה כזו אם אדם מסוים לא יהיה שותף, לא התקיימה חובתו הפרטית אע״פ שהמצווה הציבורית התקיימה ע״י אחרים.

ולפי חלוקה זו, יש לומר ששתי התכליות בבניין ביהמ״ק הן משני סוגים שונים: החיוב של בניית הבית למען השראת שכינה דומה באופיו למצוות הכרתת זרעו של עמלק, דהיינו מצווה ציבורית, וכפי שהצמיד הרמב״ם את המצוות הללו זו לזו בסוף מצוות עשה שבספר המצוות, וע״ז כתב שם שהיא ״חובה על הציבור, לא לכל איש ואיש״. אך מה שכתב הרמב״ם בהל׳ בית הבחירה שהכל חייבים לבנות ולסעד וכו׳, היינו מצד המגמה של הקרבת הקרבנות (שבה הרמב״ם עוסק שם, ולשיטתו היא עיקר התכלית במצווה זו, וכמו שנתבאר), וגדרה של מגמה זו שייך לסוג השלישי, שאמנם היא מוטלת על כלל הציבור, אבל כל אחד צריך להיות שותף בזה ואם לא עשה כן הפסיד מצוותו.

לפי זה, יש להעיר על מה שכתב הגרי״ז גוסטמן בקונטרסי שיעורים המובא לעיל, שנשים פטורות ממ״ע שהז״ג דוקא במצוות המוטלות על היחיד ולא במצוות המוטלות על הציבור. נראה שיש לחלק במצוות המוטלות על הציבור בין שני הסוגים הנ״ל: דוקא בגדר הראשון שהמצווה מוטלת רק על כלל הציבור ולא על כל אחד ואחד, הדברים מסתברים שגם נשים חייבות הואיל והן בכלל הציבור, אבל בגדר השני שיש חובה על כל אחד

להשתתף במצוות הציבור, לכאורה לא ברור הדבר לומר שאין שייך בזה הכלל שנשים פטורות ממ"ע שהז"ג, דסוף-סוף יש גם חלק במצווה לכל אחד ואחד.[5]

ח. ביאור המקורות למצווה ודין קדושת בית הכנסת

השתא דאתינן להכי, שיש שתי מגמות בבניין המקדש, והרמב"ם והרמב"ן נחלקו רק מהו "עיקר החפץ", נוכל לחזור לאשר פתחנו בו ולבאר ששני החיובים והמגמות הללו נלמדים משני מקורות שונים: החיוב לבנות בית לתכלית השראת השכינה נלמד מ"ועשו לי מקדש **ושכנתי בתוכם**", כלשונו של הכתוב. אולם הפסוק "לשכנו תדרשו ובאת שמה, **והבאתם שמה עולותיכם**" וכו', עוסק בחיוב מצד בית מוכן להקריב קרבנות. ממילא מיושבים גם דברי הסמ"ג ורש"י שהביאו שני פסוקים שונים, כי 'ועשו לי מקדש' עוסק בהשראת שכינה, ו'והיה המקום' בהקרבת קרבנות, ושני הדברים נכונים.

על פי זה ארווח לן לבאר עניין נוסף. השד"ח (מערכת הבי"ת כלל מג) וכן בספר מעשה אברהם (לר' ניסים אברהם אשכנזי; או"ח סי' לז), ובספר תורה שלמה לרמ"מ כשר (שמות כה, ח אות עג) דנו האם קדושת בית הכנסת היא דאורייתא או דרבנן, והמקור לומר שהוא דאורייתא הוא מדכתיב "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם", שכולל גם את בית הכנסת שהוא מקדש מעט. וכולם ציטטו מקור מהזוה"ק (במדבר קכו ע"א):

> כמה חביבין אינון ישראל קמי קודשא בריך הוא, דבכל אתר דאינון שריין קודשא בריך הוא אשתכח בינייהו בגין דלא אעדי רחימותא דיליה מנהון מה כתיב (שמות כה): "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם", ועשו לי מקדש סתם, **דכל בי כנישתא דעלמא - מקדש אקרי**.

ויש לסייע לזה מהמשנה במגילה (כח ע"א):

> ועוד אמר רבי יהודה: בית הכנסת שחרב אין מספידין בתוכו, ואין מפשילין בתוכו חבלים, ואין פורשין לתוכו מצודות, ואין שוטחין על גגו פירות, ואין עושין אותו קפנדריא, שנאמר "והשמותי את מקדשיכם" - קדושתן אף כשהן שוממין. עלו בו עשבים - לא יתלוש, מפני עגמת נפש.

ובשו"ת מהרי"ק (סי' קסא) הרחיב בזה, וכתב בתוך דבריו: "ואם כן ראוי לדמות נדבת בית הכנסת לנדבת מלאכת המשכן שהרי בכל מקום דמו רבותינו ז"ל בית הכנסת לבית המקדש כדאמרינן בפרק בתרא דמגלה (כט): 'ואהי להם למקדש מעט', אומר שמואל בר רב יצחק: אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות. ותנן נמי: בית הכנסת שחרב, אין מספידין בו כו', שנאמר: 'והשימותי את מקדשיכם'" וכו'. וע"ש עוד בדבריו.

---

5. ואמנם לדברינו עצם ההגדרה של מצוות בניין הבית כמ"ע שהז"ג אינה נכונה ביסודה לגבי תכלית הקרבת הקרבנות, שבזה הבנייה ביום אינה לעיכובא, וכמו שנתבאר.

ומכל זה מבואר שמהפסוקים שנאמרו על בית המקדש יש ללמוד גם לקדושת בית הכנסת. ולפי זה, יש לומר שהרמב"ם הביא דוקא את הפסוק "ועשו לי מקדש" כדי ללמדנו בזה הוראה נוספת, שגם קדושת בית הכנסת היא דאורייתא.

ט. מעשה מצווה או הכשר מצווה

אך עדיין לא נחה דעתנו, ויש מקום להעמיק ולהבין מהי מגמת הרמב"ם לכרוך את שני העניינים יחד. ובפרט יש להקשות על דברינו, שהרי הרמב"ם הביא את הפסוק "ועשו לי מקדש" בהלכה העוסקת בתכלית של הקרבת קרבנות ולא של השראת השכינה. ואמנם לדברי הלח"מ, "לא חש רבינו להביא שני המקראות במקום אחד", אבל עדיין יש מקום לתת טעם בדבר.[6]

ונראה לבאר זאת בהקדים מה שהובא בשם הגרי"ד סולובייצ'יק (רשימות שיעורים יבמות ו ע"א ד"ה ולפ"ז עלינו להבין) בעניין נידון האחרונים[7] האם בניין ביהמ"ק הוא מעשה מצווה או הכשר מצווה. הגרי"ד רוצה לטעון שבנעין המקדש הוא רק הכשר מצווה ולא מעשה מצווה, כי המצווה מתקיימת כשביהמ"ק בנוי ואין מצווה לבנות את הבית, ומוכיח זאת מדברי רש"י בסוכה (מא ע"א ד"ה אי נמי) "מקדש העתיד שאנו מצפין בנוי ומשוכלל הוא יגלה ויבא משמים, שנאמר (שמות טו) מקדש ה' כוננו ידיך", וכ"כ בפירושו למסכת ר"ה (ל ע"א, ד"ה לא צריכא) "בנין העתיד לבוא בידי שמים הוא". ומבואר שהמצווה היא שיהיה בית המקדש בנוי במקומו ולא עצם בנייתו.

והוסיף הגרי"ד שגם מדברי הרמב"ם משמע קצת כן, שהרי כתב "מצות עשה לעשות בית לה' מוכן להיות מקריבים בו הקרבנות וחוגגין אליו ג' פעמים בשנה" כו', ומשמע קצת שקיומה העיקרי של המצווה הוא כשיש בית המקדש בנוי שהוא מוכן להקריב בו קרבנות ולא ע"י עצם מעשה הבניין, משום דמעשה בניין בהמ"ק אינו אלא הכשר מצווה בעלמא.

אמנם בהערה שם (220) הובא, שיש מקום לדחות ולומר שכוונת הרמב"ם שחייבים לבנות המקדש לשם הקרבת קרבנות, היינו לקדשו לשם מצוות הקרבת הקרבנות, והקידוש למצוותו מעכב במצוות הבניין (עי' רמב"ם בית הבחירה ו, יד), וא"כ ס"ל שיש מעשה מצווה ממש. והדברים תואמים לשיטתו בהלכות מלכים (יא, א) שמלך המשיח יבנה את הבית השלישי, ודלא כרש"י הסובר שהמקדש השלישי ירד מן השמים. ועוד הסתפק (שם הערה

---

6. ואכן נראה מדברי המבי"ט בקרית ספר (בתחילת הל' בית הבחירה) שהתקשה בדבר, וז"ל: "לבנות בית המקדש לה' מוכן להיות מקריבים בו הקרבנות וחוגגין אליו שלש פעמים בשנה דכתיב "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם". **וכיון שצוה בתורה להקריב בו הקרבנות ולראות בו לפני ה' משמע דלהכי צוה בבנינו**". ואולי רצונו לומר בביאור דברי הרמב"ם, שכוונת התורה היתה שהקרבת הקרבנות תהיה במקום השראת השכינה.

7. עיין בספר המפתח (ריש הל' בית הבחירה).

219) שאולי גם לדעת רש"י זקני הסנהדרין יקדישו את הבית השלישי, ואולי יש בזה קיום מצווה בקום ועשה, או שקיום המצווה יהיה בעשיית הכלים.

ובסיום דבריו שם כתב דאפשר שכל מה שנאמר שיש מעשה מצווה בעשייה היינו במשכן שבמדבר, כמ"ש רש"י עה"ת (שמות כה, ח): "ועשו לשמי בית קדושה", דהיינו שעשיית המשכן צריכה להיות לשם ה', ומדבעינן לשמה משמע שהמצווה היא בעצם העשיה. ודוקא בניין המשכן שהוא לשעה, עצם מעשה הבניין היה מעצם המצווה, אבל לדורות מעשה הבניין אינו אלא הכשר מצווה בעלמא, ועצם מציאות הבית במקומו הרי הוא גוף המצווה. עכת"ד.

אבל בהמשך לכל מה שנתבאר לעיל, נראה לומר שזו גופא הסיבה לכך שהרמב"ם ציטט את הפסוק "ועשו לי מקדש" בתחילת הלכות בית הבחירה, כי התכוון לאפוקי ממה שנטה הגרי"ד לומר שבניית המקדש היא רק הכשר מצווה. הרי כל הסברא לומר שאין כאן מעשה מצווה היא רק לפי התכלית של הקרבת הקרבנות, שלמטרה זו אין צורך אלא שיהיה בית בנוי ומוכן להקריב בו, וכפי שביאר הגרי"ד. אבל מצד החיוב לבנות מקום לצורך השראת השכינה, נראה דמסתבר יותר לומר שזו מצווה ממש, וכדברי רש"י על פסוק זה "ועשו לשמי", דהיינו שצריך עשייה לשמה דוקא, ויש מעשה מצווה בעצם העשייה. ועל כן הרמב"ם נקט בהקשר של הקרבת הקרבנות דוקא את הפסוק "ועשו לי מקדש", אע"פ שפסוק זה עוסק במטרת השראת השכינה, כדי שלא נטעה לחשוב שבניין המקדש עבור הקרבת הקרבנות (שהיא "עיקר החפץ" אליבא דהרמב"ם) הוא הכשר מצווה גרידא.

ויש להוסיף ולדייק בלשון הרמב"ם, שבכל המקומות (גם בהלכות בית הבחירה וגם בספר המצוות בשורש יב ובמ"ע כ), העתיק רק את הרישא של הפסוק "ועשו לי מקדש", ולא סיים "ושכנתי בתוכם",[8] כי באמת סוף הפסוק עוסק בהשראת השכינה, אבל הרמב"ם מזכיר בכל המקומות הללו את מטרת הקרבת הקרבנות. ולכן רצה להזכיר רק את פעולת העשייה המוזכרת בפסוק, וע"י זה בא ללמדנו: כשם שלעניין השראת השכינה ברור ופשוט שיש מצוות עשה ממש בבניין הבית ואינו הכשר מצווה בלבד, כך גם לגבי הקרבת הקרבנות.

י. סיכום הדברים

פתחנו בביאור המקורות השונים למצוות בניין ביהמ"ק בדברי הראשונים, ובפרט בשיטת הרמב"ם שהביא גם את הפסוק "ועשו לי מקדש" וגם את הפסוק "לשכנו תדרשו", ודנו בדברי האחרונים שעמדו על כך. כהקדמה לבירור עניין זה הבאנו את הסתירה בין הדין שאין בונים את המקדש בלילה ומשמע שזוהי מצוות עשה שהזמן גרמא, לבין הדין שנשים חייבות במצווה זו.

8. ודלא כהמבי"ט המובא לעיל הערה 6, שהעתיק את הפסוק בשלמותו.

לאחר שעסקנו בתירוציהם של האחרונים לקושיא זו, ביארנו בס"ד ע"פ חקירה ביסוד ומטרת מצוות בניין בית המקדש – לשם הקרבת הקרבנות או לשם השראת השכינה. בפשטות נחלקו בזה הרמב"ם והרמב"ן, אולם נתבאר ששתי המגמות גם יחד נכונות, והראשונים נחלקו איזו מהן היא העיקרית. לפי זה אפשר לבאר שבניית המקדש בלילה פסולה משום שיש בכך חיסרון בהשראת השכינה והרי זה כדין במה גדולה, אך מצד מטרת הקרבת הקרבנות בניין הבית ביום אינו לעיכובא אלא רק לכתחילה, ומובן מדוע מצוות בניין ביהמ"ק אינה מ"ע שהז"ג.

בדרך זו יישבנו בס"ד סתירה נוספת בדעת הרמב"ם, האם מצווה זו היא חובה על כל אחד ואחד או חובה כללית על הציבור. ניתן לומר כי שתי המטרות של בניין ביהמ"ק נובעות משני סוגים שונים של מצוות: מצד מטרת השראת השכינה זוהי מצווה ציבורית כללית, ואילו מצד מטרת הקרבת הקרבנות זוהי מצווה ציבורית שכל אחד צריך להיות שותף בה.

לאור כל זאת, חתמנו ביישוב המקורות למצווה זו בהם פתחנו: החיוב לבנות בית לתכלית של השראת השכינה נלמד מ"ועשו לי מקדש", ואילו הפסוק "לשכנו תדרשו" עוסק בתכלית של הקרבת הקרבנות. עם זאת, הרמב"ם ציטט את הפסוק "ועשו לי מקדש" בתחילת הלכות בית הבחירה, בהלכה העוסקת בתכלית של הקרבת הקרבנות, כדי ללמדנו שבניית המקדש אינה רק הכשר מצווה כפי שהיה מקום לחשוב מצד תכלית זו, אלא מעשה מצווה ממש.